O TEÓRII PREDMETOV

Alexius MEINONG

"(...) V pojednaní O teórii predmetov (1904), ktoré bolo uverejnené v zbierke článkov Meinongovych žiakov Untersuchungen zur Gegenstandstheorie und Psychologie, sa prejavuje naplno rozvinutý objektivizmus neskoršej Meinongovej pozície. Ako poznamenal už B. Russel vo svojej recenzii tohto zväzku Hradeckej školy, jeden z najoriginálnejších Meinongovych výkonov spočíva v poznaní, že "filozofia sa nemôže zaoberať iba vecami, ktoré existujú." A Meinongova téza, že "predsudok v prospech poznania skutočnosti" nám bráni v adekvátnom opise kozmu možností vedeckého poznania, skutočne predstavuje jadro tejto práce. Argument ktorý podopiera túto tézu, používa ako operatívny pojem čistého predmetu "mimo bytia a nebytia", t.j. predmetu ako takého (...). Na posúdenie toho, či nejaký predmet má alebo nemá určitú vlastnosť, musí byť predmet najprv daný, aspoň uchopiteľný. Ak teda toto "je" predikácie zahŕňa "je" vyjadrujúce existenciu, ako to predpokladajú klasické logické systémy, potom samozrejme musí napr. aj nemožný predikát ako okrúhly a štvorhraný implikovať existenciu predmetu, alebo bude takýto predikát negovaný všetkým, čo existuje. Meinong zavrhuje obidve interpretácie: prvú preto, lebo objektív nepredpokladá žiaden jestvujúci objekt na to, aby bol pravdivý alebo nepravdivý, teda sú možné pravdivé výpovede aj o tom, čo neexistuje (alebo existovať nemôže) druhú preto, lebo neexistujúci predmet propozičného postoja - ako myslieť, veriť, predpokladať - nie je identický so žiadnym reálnym predmetom, ale napriek tomu nie je pseudopredmetom. My už vieme, že je úplne legitímne prijať takéto predmety, iba logický systém, v ktorom sa všetko odohráva, nesmie pripustiť označujúce singulárne termíny - dôsledok, ktorý sa vyvodzuje v tzv. bezpredpokladových logikách. Zvyčajná a pohotová námietka, že sa tým zbytočne rozmnožila oblasť súcna, vychádza z nesprávneho predpokladu, ktorý by sám Meinong pripočítal k predsudkom v prospech skutočného: že totiž každé meno zastupuje jedno súcno. Podľa Meinongovho učenia je však predmet tak dlho ontologicky nevinný, kým zostáva len predmetom predpokladu."

(Rudolf Haller)

ORGANON F 3 (1996), N. 1, 22-43
Copyright © Filozofický ústav SAV, Bratislava

§ 1. Otázka

To, že spoznávanie nie je možné bez toho, aby sme spoznávali niečo, všeobecnejšie povedané: že nie je možné usudzovanie, ba dokonca ani vznik predstáv bez toho, aby sme súdili o niečom, niečo si predstavovali, to patrí k tomu najsamozrejmejšiemu, o čom nás informuje už celkom elementárne pozorovanie týchto zážitkov. Že to v oblasti predpokladov nie je inak, to som mohol dokázať takmer bez osobitného skúmania, hoci psychologické bádanie sa predpokladmi začalo zaoberať až nedávno. Každopádne je to však z tohto hľadiska zložitejšie s pocitmi, pri ktorých prinajmenšom jazyk, ktorý poukazuje na to, čo človek cíti, či radosť, bolesť, ba aj súcit, závisť, atď., nepochybne do istej miery zavádza. Tak je to i s túžbami, pokiaľ by sme v tomto prípade mienili, že napriek svedectvu jazyka, ktoré je tu opäť celkom jednoznačné, sa z času na čas máme ešte stále vracať k eventualite takých túžob, ktorými sa po ničom netúži. Ale aj ten, kto by mi nedal za pravdu, že pocity, ako aj túžby sú dovtedy psychickými faktmi, kým sú pre ne predstavy nevyhnutnými "psychologickými predpokladmi", bez zaváhania uvedie, že človek sa teší z niečoho, zaujíma sa o niečo, prinajmenšom v prevažnej väčšine prípadov nepociťuje chcenie alebo želanie bez toho, aby chcel niečo alebo si niečo želal, jedným slovom: nikto nespochybňuje, že psychickému dianiu prislúcha toto vlastné "byť na niečo orientovaný" tak mimoriadne často, že sa prinajmenšom núka predpokladať v tom charakteristický moment psychického na rozdiel od ne-psychického.

Úlohou ďalšieho výkladu však zatiaľ nie je vysvetliť, prečo tento predpoklad napriek niektorým ťažkostiam, ktoré pri ňom vznikajú, pokladám za veľmi dobre odôvodnený. Prípadov, v ktorých sa zreteľ, ba výslovná orientácia na ono "niečo", alebo, ako sa celkom nenútene hovorí, na nejaký predmet, celkom nepochybne vnucuje, je tak veľa, že vzhľadom na ne samé, by nemala zostať nezodpovedaná otázka, komu vlastne prislúcha vedecké spracovanie predmetov tohto druhu ako takých.

Zadelenie tých [vedcov], ktorí si toto teoretické spracovanie zaslúžia a potrebujú, do rôznych vedeckých oblastí a starostlivé stanovenie hraníc medzi týmito oblasťami je prirodzene z hľadiska podpory výskumu, ktorá sa tým má dosiahnuť, často vecou neveľkého praktického významu; rozhodujúca je nakoniec práca, ktorá sa vykoná, a nie zástava, pod ktorou sa tak stane. Ale nejasnosti v tom, kadiaľ vedú hranice rozličných vedných odborov sa môžu prejaviť dvoma navzájom opačnými spôsobmi: buď tak, že oblasti, v ktorých sa skutočne pracuje, sa vzájomne prekrývajú, alebo tak, že jedna druhú nedosiahne, a preto zostane uprostred nespracovaná oblasť. Význam

takýchto nejasností je však vo sfére teoretického záujmu presne opačný ako vo sfére praktického. Tu je "neutrálna zóna" vždy želanou, ale iba zriedka realizovateľnou zárukou priateľských susedských vzťahov, kým prekrývanie spomínaných hraníc predstavuje typický príklad konfliktu záujmov. Naproti tomu v oblasti teoretickej práce, kde ku konfliktom tohto druhu chýba prinajmenšom akýkoľvek právny dôvod, je pri objektívnom pozorovaní prekrývanie hraničných dištriktov, ktoré budú následkom toho spracovávané prípadne z rozličných strán, veľkou výhodou. Drobenie je však vždy nevýhodou, ktorej závažnosť potom prirodzene závisí od veľkosti medznej oblasti a jej zostávajúceho významu.

Zmyslom otázky, ktorú sme týmto nadhodili, je poukázať na takúto skoro prehliadnutú a vzhľadom na svoju zvláštnosť prinajmenšom nedostatočne docenenenú oblasť vedy, kde má vlastné vedecké spracovanie predmetu ako takého a predmetu v jeho všeobecnosti takpovediac zákonné miesto, čiže otázka, či je medzi vedami, ktoré sa akreditovali svojím vedeckým pôvodom, taká, v ktorej by človek mohol hľadať teoretické uchopenie predmetu ako takého, alebo od ktorej by ho mohol aspoň požadovať.

§ 2. Predsudok v prospech skutočného

Nie náhodou si predchádzajúci výklad, ktorého cieľom bolo dostať sa k predmetu, ako východisko zvolil poznávanie. Iste, nie iba poznávanie "má" svoj predmet: ale má ho v každom prípade celkom osobitným spôsobom, ktorý nás navádza, aby sme v prípadoch, keď je reč o predmete, mysleli v prvom rade na predmet poznávania. Pretože psychický proces, ktorý nazývame poznávaním, sám o sebe ešte nie je, prísne vzaté, skutkovou podstatou poznania: poznanie je akási dvojitá skutočnosť, v ktorej oproti poznávaniu stojí spoznané ako niečo relatívne samostatné, na ktoré je poznávanie nielen nasmerované, ale ktoré, ako je to napríklad pri nepravdivých súdoch, je v omnoho väčšej miere súčasne uchopené psychickým aktom, obsiahnuté, alebo ako by sme sa inak mohli pokúsiť nevyhnutne obrazným spôsobom opísať to, čo je neopísateľné. Ak si vezmeme na mušku výlučne tento predmet poznania, tak sa práve nadhodená otázka vedy o predmete predstaví ponajprv v neveľmi priaznivom svetle. Veda o predmete poznávania: hovorí to o niečom viac, než o požiadavke urobiť teraz to, čo bolo práve uznané ako predmet poznávania, predmetom nejakej vedy a tým predmetom poznávania po druhýkrát? Vyjadrené inak: nepýtame sa tu na

vedu, ktorú buď tvorí súhrn všetkých vied, alebo by sa mala zaoberať tým, čím sa už aj tak zaoberajú všetky uznané vedy spolu?

Bude sa treba chrániť toho, aby sa idea nejakej všeobecnej vedy popri špeciálnych vedách nepovažovala následkom takýchto úvah za naozaj hlúpu. To, čo sa pred najlepšími osobnosťami všetkých čias vznášalo ako posledný cieľ túžby po vedení, ktorý bol hodný viac než čokoľvek iné, ono pochopenie celku sveta na základe jeho podstaty a posledných základov, to môže byť len vecou obsiahlej vedy, stojacej p o p r i jednotlivých špeciálnych vedách. V skutočnosti si človek pod pojmom metafyzika ani nepredstavoval nič iné, než takúto vedu: a nech by malo byť sklamaných nádejí, ktoré sa s týmto pojmom spájali a budú spájať, koľkokoľvek, je to len naša intelektuálna nemohúcnosť a nie idea tejto vedy, ktorá za to nesie vinu. Možno však potom ísť tak ďaleko a jednoducho osloviť metafyziku ako vedu, ktorej prirodzenou úlohou je spracovanie predmetu ako takého, príp. predmetov v ich súhrne?

Ak sme si vedomí toho, ako sa metafyzika odjakživa starala o to, aby do oblasti svojich formulácií vtiahla najvzdialenejšie spolu s najbližším, najväčšie spolu s najmenším, tak by mohlo ešte stále pôsobiť odcudzujúco, že metafyzika na seba preto nemôže vziať práve formulovanú úlohu, lebo napriek univerzalite svojich zámerov, ktorá sa jej tak často stala osudnou, nie je na vedu o predmete ešte zďaleka dostatočne univerzálne zameraná. Metafyzika sa nepochybne zaoberá súhrnom toho, čo existuje. Ale súhrn toho, čo existuje, vrátane toho, čo existovalo a bude existovať, je nekonečne malý v porovnaní so súhrnom predmetov poznania, a skutočnosť, že sme tak ľahko náchylní nevšímať si to, má svoj dôvod v tom, že najmä záujem o skutočné, vychádzajúci z našej prirodzenosti, zvýhodňuje zveličenie, ktoré zaobchádza s neskutočným len ako s ničím, presnejšie ako s niečím, na čom by poznávanie nenašlo buď nijaké miesta, na ktoré by bolo možné zaútočiť, alebo aspoň žiadne také miesta, ktoré by náporu poznávania boli hodné.

Ako málo opodstatnené je takéto zmýšľanie, v tom nás najľahšie zorientujú ideálne predmety, ktoré síce sú [bestehen], v žiadnom prípade však neexistujú [existieren], preto tiež nemôžu byť v nijakom zmysle skutočné. Predmetmi tohto druhu sú napríklad rovnakosť či rozličnosť: možno za tých či oných okolností jestvujú medzi skutočnosťami; samé však nie sú časťou reality. Že sa ale predstavy, rovnako ako predpoklady a usudzovanie, týmito predmetmi zaoberajú veľmi detailne a často je dôvod takto sa nimi zaoberať, o tom prirodzene niet pochýb. Ani počet neexistuje osobitne popri spočítanom, ak totiž to druhé existuje; zreteľne to spoznáme podľa toho, že môžeme počítať aj to, čo neexistuje. Tak isto neexistuje popri súvisiacich veciach súvislosť, ak to prvé totiž existuje; že ani to však nie je vôbec

spochybniteľné, dokazuje napríklad súvislosť medzi rovnostrannosťou a rovnouhlosťou trojuholníka. Mimo toho aj v prípadoch, kde ide o niečo existujúce, ako napríklad zloženie vzduchu a stav teplomera alebo barometra, spája relácia súvislosti predovšetkým nie tieto skutočnosti samé, ako skôr ich bytie [Sein] alebo aj nebytie [Nichtsein]. Pri poznávaní takýchto súvislostí máme teda už do činenia s onou vlastnou predmetovosťou [Gegenstandartiges], o ktorej som ako dúfam ukázal, že stojí zoči-voči súdom a predpokladom podobne, ako vlastný predmet oproti predstavám. Navrhol som pre ňu meno "objektív" a ukázal som, že sám tento objektív môže zastúpiť funkcie vlastného objektu, najmä sa môže stať predmetom jeho opakovaného posúdenia ako objektu, ako aj ostatných operácií intelektu. Keď hovorím: "je pravda, že jestvujú protinožci", tak to nie sú protinožci, ktorým sa pripisuje pravda, ale objektív "že jestvujú protinožci". Táto existencia protinožcov je však fakt, o ktorom je každému hneď jasné, že síce môže veľmi dobre jestvovať, ale nemôže takpovediac ešte raz existovať. To potom ale platí aj pre ostatné objektívy, takže každé poznanie, ktorého predmetom je nejaký objektív, reprezentuje súčasne prípad poznania niečoho neexistujúceho.

To, čo sa tu spočiatku objasňovalo iba na jednotlivých príkladoch, to teraz dosvedčuje celá vysoko, ba najvyššie rozvinutá veda: matematika. Určite nikto nebude chcieť tvrdiť, že matematika je odcudzená skutočnosti v tom zmysle, ako by nemala nič do činenia s tým, čo existuje: nemožno neuznať, akú širokú sféru aplikovania má v teoretickom spracovaní skutočnosti a nie menšiu v praktickom živote. Napriek tomu ani v jednom jedinom prípade sa čisté matematické poznanie nezaoberá niečím, čoho podstatou by bolo, že by to bolo skutočné. Bytie, ktorým sa má matematika ako taká zaoberať, nie je nikde existenciou; z tohto hľadiska nikde neprekračuje jestvovanie [Bestand]: priamka predsa existuje tak málo, ako pravý uhol, pravidelný mnohouholník tak málo, ako kruh. Že však matematický jazyk za istých podmienok existenciu celkom výslovne vyžaduje, to predsa možno považovať iba za zvláštnosť práve tohto jazyka a žiaden matematik by tu nemal byť na pochybách a priznať, že to, čo ako "existenciu" vyžaduje od objektov, podriadených jeho teoretickému spracovaniu, nie je nakoniec nič iné, než to, čo sa zvyčajne nazýva "možnosťou", pričom však možno nastáva pozitívny posun vo význame tohto poväčšine len negatívne charakterizovaného pojmu.

Spolu s vyššie spomenutým predsudkom v prospech poznania skutočnosti nás táto principiálna nezávislosť matematiky od existencie privádza k pochopeniu faktu, ktorý by bez zohľadnenia týchto momentov mohol

pôsobiť lacne odcudzujúco. Pokusy, ktoré sú zamerané na systematizovanie súhrnu vied, upadajú zoči-voči matematike väčšinou do rozpakov, z ktorých im potom musia s väčšou alebo menšou dávkou šťastia pomôcť viac alebo menej neprirodzené východiská. To je v podstate v nápadnom protiklade s uznaním, možno povedať popularitou, ktorú si matematika svojimi výkonmi vydobyla aj v kruhoch laikov. Ale zatriedenie všetkého vedenia do prírodných a duchovných vied pod kepienkom úplnej disjunkcie berie ohľad práve len na to vedenie, ktoré má do činenia so skutočnosťou: pri dôkladnejšom pohľade niet teda divu, že matematike sa neujde miesto po jeho pravici.

§ 3. Spôsob bytia a Nebytie

Niet teda žiadnej pochybnosti: to, čo má byť predmetom poznávania, nemusí preto ešte v každom prípade existovať. Zatiaľ mohli doterajšie výklady vždy poskytnúť priestor len domnienke, že existencia by nielen *mohla*, ale tiež *musela* byť nahradená jestvovaním všade tam, kde žiadnej existencie niet. Ale toto obmedzenie je nestále. Tomu učí pohľad na obidva vlastné výkony usudzovania a predpokladania, ktoré som sa pokúsil zachytiť prostredníctvom protikladu "thetickej a synthetickej funkcie" myslenia. V prvom prípade myslenie uchopuje nejaké bytie, v druhom nejaký "spôsob bytia" [Sosein], v oboch prípadoch je to prirodzene nejaký objektív, ktorý zo samozrejmých dôvodov môžeme označiť v prvom prípade za objektív bytia [Seinsobjektiv], v druhom za objektív spôsobu bytia [Soseinsobjektiv]. Ak by sme predpokladali, že o spôsobe bytia by bolo možné hovoriť len za predpokladu nejakého bytia, úplne by to zodpovedalo práve spomenutému predsudku v prospech existencie. Naozaj by nemalo mnoho zmyslu nazývať nejaký dom veľkým alebo malým, nejakú krajinu plodnou alebo neplodnou skôr, než by sme vedeli, že ten dom alebo tá krajina existuje, existovala alebo bude existovať. Ale veda, v ktorej sme sa pred chvíľou mohli oboznámiť s najrozličnejšími inštanciami proti tomuto predsudku, nám veľmi zreteľne umožňuje spoznať neudržateľnosť takéhoto princípu: ako vieme, obrazce, ktorými sa zaoberá geometria, neexistujú; napriek tomu môžeme konštatovať ich vlastnosti, čiže aj ich spôsob bytia. Nepochybne sa na poli toho, čo je spoznateľné len a posteriori, nemôže predpoklad spôsobu bytia vôbec legitimovať, ak nie je založený na vedení o nejakom bytí: a s rovnakou istotou spôsob bytia, za ktorým súčasne nestojí nejaké bytie, môže dosť často trpieť na nedostatok akéhokoľvek prirodzeného záujmu. To všetko nemení nič na skutočnosti, že spôsob bytia nejakého predmetu nie je

spoluzainteresovaný na jeho nebytí [Nichtsein]. Tento fakt je dostatočne dôležitý na to, aby bol formulovaný ako princíp nezávislosti spôsobu bytia od bytia a dosah platnosti tohto princípu sa objasní najlepšie pri zohľadnení okolnosti, že tomuto princípu nepodliehajú len predmety, ktoré fakticky neexistujú, ale aj také, ktoré existovať nemôžu, pretože sú nemožné. Nielen často spomínaná zlatá hora je zo zlata, ale aj okrúhly štvoruholník je tak isto okrúhly ako štvoruhlý. Pravda, pokiaľ ide o takéto predmety, skutočne významné poznatky zaznamenávame len zriedka: súčasne by sa mohli osvetliť oblasti, ktoré sú prednostne hodné toho, aby boli spoznané.

Avšak poučnejšie než poukázanie na takéto prirodzenému mysleniu aj tak už dosť cudzorodé veci je spomienka na triviálny fakt, ktorý ešte neprekračuje oblasť objektívu bytia, že ľubovoľné nebytie musí byť schopné poskytnúť predmet aspoň takým súdom, ktoré toto nebytie zachytávajú. Pritom je celkom nepodstatné, či je toto nebytie nevyhnutné alebo len faktické, - ani to, či v prvom prípade nevyhnutnosť vychádza z podstaty predmetu alebo z momentov, ktoré sú pre daný predmet vonkajšie. Aby som spoznal, že nejestvuje nijaký okrúhly štvoruholník, musím posudzovať práve okrúhly štvoruholník. Ak fyzika, fyziológia a psychológia zhodne predpokladajú takzvanú ideálnosť zmyslových kvalít, je tým implicitne povedané niečo tak o tóne, ako aj o farbe, totiž, že prísne vzaté tón jestvuje práve tak málo, ako farba. Kto má rád vyjadrovanie v paradoxoch, mohol by teda celkom dobre povedať: jestvujú také predmety, o ktorých platí, že predmety takého druhu nejestvujú; a celému svetu známy fakt, ktorý sa tým mieni, vrhá také jasné svetlo na vzťah predmetov ku skutočnosti, resp. k bytiu vôbec, že trochu bližšie zaoberanie sa touto, o sebe tiež dôležitou vecou má celkom oprávnené miesto v súvislostiach, ktorými sa práve zaoberáme.

§ 4. Mimo-bytie čistého predmetu

Na odstránenie paradoxu, ktorý sa tu skutočne zdá byť prítomný, sa dosť prirodzene núka návrat k určitým psychickým zážitkom, a ja som sa pokúsil predložiť to najpodstatnejšie z toho, čo sem patrí. Podľa toho, ak si napríklad sprítomníme práve spomenutú subjektivitu zmyslových kvalít, by sa dajme tomu o predmete predstavy modrej dalo hovoriť len v zmysle schopnosti tejto predstavy, ktorej skutočnosť takpovediac odopiera príležitosť realizovať sa. Ak sa na to pozorne pozrieme z pozície predstavy, ešte aj teraz sa mi zdá, že sa tým vystihlo niečo podstatné: ale dnes si nemôžem zakrývať, že na to, aby predmet neexistoval, musí byť predmetom

predstavovania [Vorgestelltwerden] podľa možnosti ešte menej, než na to, aby existoval, a že aj z toho, že je takto predstavovaný, by mohla predsa rezultovať nanajvýš existencia - "existencia v predstave", čiže presnejšie "pseudoexistencia" - pokiaľ by na to bol odkázaný. Presnejšie vyjadrené: ak sa domnievam, že "modrá neexistuje", tak pritom nemyslím na nejakú predstavu a jej prípadné schopnosti, ale práve na modrú. Je to tak, akoby modrá najprv musela byť skôr, než by sme vôbec mohli nadhodiť otázku o jej bytí alebo nebytí. Aby sme však opätovne neupadli do paradoxov alebo skutočných nezmyslov, nech je dovolený obrat: modrá a rovnako tak aj každý iný predmet je nášmu rozhodnutiu o jeho bytí či nebytí akosi vopred daný, spôsobom, ktorý ani nebytiu nič nepredurčuje. Z psychologickej stránky by sme situáciu mohli opísať aj takto: ak mám byť schopný v prípade nejakého predmetu usúdiť, že nie je, zdá sa, že najprv musím tento predmet do istej miery uchopiť, aby som o jeho nebytí mohol vypovedať, presnejšie mu ho pripísať alebo upriať.

Dalo by sa dúfať, že by táto situácia, ktorá je napriek svojej každodennosti predsa, ako vidno, celkom výnimočná, bola s väčšou teoretickou prísnosťou spravodlivo posúdená nasledovnou úvahou. Že určité *A* nie je, stručne, nebytie *A*, to je - ako som vysvetlil na inom mieste - celkom rovnako dobre objektív, ako bytie *A*: a s akou istotou som oprávnený domnievať sa, že *A* nie je, s takou istotou pripadne samému objektívu "nebytie *A*" bytie (presnejšie, ako som uviedol vyššie, jestvovanie). Teraz objektív, nezáleží na tom, či objektív bytia alebo nebytia, stojí oproti svojmu objektu podobne ako celok oproti časti, aj keď cum grano salis. Ak však je celok, tak bude musieť byť aj časť, čo prenesené na prípad objektívu zdanlivo hovorí: ak je objektív, tak bude musieť v nejakom zmysle byť aj príslušný objekt, a to aj v prípade, že tento objektív je objektívom nebytia. Keďže však ďalej objektív priam zakazuje brať naše *A* ako existujúce, pričom, ako sme videli, bytie možno podľa okolností chápať nielen v zmysle existencie, ale aj v zmysle jestvovania, zdá sa, že požiadavka bytia objektu, ktorú sme vyššie odvodili z bytia objektívu nebytia, má zmysel iba do tej miery, do akej v nej ide o bytie, ktoré nie je ani existenciou, ani jestvovaním, čiže len do tej miery, ako týmto dvom, ak sa tak dá povedať, stupňom bytia, čiže existencii a jestvovaniu, môžeme priradiť istý druh tretieho stupňa. Toto bytie by potom muselo prislúchať každému predmetu ako takému: oproti nemu by nesmelo stáť nebytie toho istého druhu; pretože nebytie aj v tomto novom zmysle by ihneď opäť muselo mať analogické ťažkosti ako sú tie, ktoré sprevádzajú nebytie vo zvyčajnom zmysle a ktoré by mala nová koncepcia odstrániť v prvom

rade. Z toho dôvodu sa mi pre toto tak trochu nezvyčajne uspôsobené bytie istý čas ako celkom použiteľný výraz javil termín "kvázibytie".

Čo sa však týka tohto názvu, spolu s už dlhšie osvedčenými označeniami ako "pseudoexistencia" a "kvázitranscendencia" by určite stál zoči-voči nebezpečenstvu, že dá podnet k zmätkom. Dôležitejšie sú však vecné úvahy. Bytie, oproti ktorému by principiálne nestálo žiadne nebytie - bude sa vôbec môcť ešte nazývať bytím? Pritom bytie, ktoré nemá byť ani existenciou, ani jestvovaním, - nikde inde, pokiaľ to tu môžeme posúdiť, nenájdeme podnet na takýto postulát: nebudeme musieť uvážiť to, že by sme sa aj v našej úvahe vyhli tomuto bytiu všade tam, kde je to len možné? Zdanlivo k tomu núti naozaj dobre pozorovaný zážitok: ak mám uchopiť nebytie *A*, tak mi musí byť *A*, ako sme videli, nejako "dané". To však predpokladá, ako som už ukázal na inom mieste, predpoklad afirmatívnej kvality: aby som mohol negovať *A*, musím najprv predpokladať bytie *A*. Tým sa, pravda, odvolávam na určitým spôsobom vopred dané bytie *A*: patrí však k podstate predpokladu, že smeruje k takému bytiu, ktoré samo nepotrebuje byť.

Tak by sa nakoniec predsa núkala nepochybne veľmi upokojujúca perspektíva, že ono čudesné bytie nesúcna môžeme brať za rovnako absurdné, ako to znie, ak by tu nebolo podozrenie, že existujúci objektív potrebuje každopádne nejaký existujúci objekt. Táto požiadavka však zatiaľ spočíva len na analógii správania sa časti k celku: pri tejto analógii sa objektív chápe ako istý druh komplexu a k nemu prislúchajúci objekt ako nejaká jeho časť. Z niekoľkých hladísk to môže celkom zodpovedať nášmu teraz ešte nanajvýš nedostačujúcemu obrazu, ktorý máme o podstate objektívu: nikto však nebude spochybňovať, že analógia je predsa len prvým východiskom z ťažkostí a že by sme nemali žiadne právo posudzovať ju čo i len trochu prísnejšie. Takže namiesto toho, aby sme na základe pochybnej analógie odvodzovali z bytia objektívu bytie jeho objektu aj v prípade, keď je tento objektív objektívom nebytia [Nichtseinsobjektiv], necháme sa skôr poučiť faktmi, ktorými sa zaoberáme, že táto analógia práve pre objektívy nebytia neplatí, čo teda znamená, že bytie objektívu nie je v nijakom prípade odkázané všeobecne na bytie svojho objektu.

Je to pozícia, ktorá hovorí sama za seba: ak je celý protiklad bytia a nebytia v prvom rade vecou objektívu a nie objektu, potom je v podstate celkom samozrejmé, že do podstaty predmetu sa nemôže vkladať ani bytie, ani nebytie. To prirodzene neznamená, že nejaký predmet by niekedy mohol ani byť, ani nebyť. Taktiež sa tým nevyjadruje domnienka, že to, či predmet je alebo nie je, by muselo byť, na rozdiel od prirodzenosti každého jedného predmetu, čisto náhodné: absurdný predmet, akým je okrúhly štvoruholník,

nesie v sebe v každom zmysle záruku svojho nebytia, ideálny predmet, ako napríklad rozličnosť, má v sebe záruku svojej neexistencie. Ten, kto by hľadal spojitosť s už známymi vzormi, by však mohol formulovať vyššie získaný výsledok napríklad ako domnienku, že o predmete ako takom, bez ohľadu na príležitostné zvláštnosti alebo na vždy danú prítomnosť objektívu, možno by sa dalo povedať: čistý predmet, stojí "mimo bytia a nebytia". Menej zreteľne, alebo tiež pri kladení menších nárokov, zato však podľa môjho názoru po ostatných stránkach vhodnejšie, by sme to isté mohli vysloviť vari aj takto: predmet je zo svojej prirodzenosti mimojestvujúci [ausserseiend], hoci jeden z jeho dvoch objektívov bytia, ktorými sú jeho bytie a jeho nebytie, je vždy prítomný.

To, čo by sme mohli výstižne nazvať vetou o mimobytí [Aussersein] čistého predmetu, teraz s konečnou platnosťou odstraňuje zdanie paradoxu, ktoré bolo posledným podnetom pre sformulovanie tejto vety. Akonáhle sme si uvedomili, že, odhliadnuc od osobitných prípadov, bytie aj nebytie je v prípade predmetu rovnako zdanlivé, potom je bez ďalšieho argumentovania zrozumiteľné, že k tomu, aby sme na nejakom predmete uchopili jeho nebytie, netreba o nič viac, než k uchopeniu jeho bytia. Vítaným doplnkom je vyššie spomenutý princíp nezávislosti spôsobu bytia od bytia: hovorí nám, že to, čo pri predmete nie je vôbec zdanlivé, ba čo viac, utvára jeho vlastnú podstatu, je v jeho spôsobe bytia, ktorý priľnie k predmetu bez ohľadu na to, či tento je alebo nie je. Vlastne až teraz sme schopní dostatočne jasne sa pozrieť na to, s čím sme sa vyššie stretávali ako s predsudkom v prospech existencie alebo v prospech bytia všemožných predmetov poznania. Bytie totiž nie je predpokladom, bez ktorého by poznanie takpovediac nenašlo východisko, miesto, na ktoré by mohlo zaútočiť, ale je samo takýmto miestom. Práve takým dobrým strategickým bodom je však potom aj nebytie. Okrem toho poznanie nachádza pole pôsobnosti už v spôsobe bytia každého jedného predmetu, a toto pole pôsobnosti si nepotrebuje sprístupniť zodpovedaním otázky o bytí či nebytí, či dokonca jej afirmatívnym zodpovedaním.

§ 5. Teória predmetov ako psychológia

Teraz už vieme, ako málo sa celok predmetov poznania utvára cez celok existujúceho alebo cez celok samého bytia, a ako málo preto môžeme za vedu o predmetoch poznania pokladať akokoľvek všeobecnú vedu o skutočnom alebo tiež o súcne vôbec. Pritom však bola v posledných paragrafoch reč iba o predmetoch poznávania, kým otázka postavená už na začiatku tohto

výkladu musela vziať do úvahy to, že nielen poznávanie, ale aj usudzovanie a vytváranie predstáv má svoj predmet, nehovoriac už o predmetovosti mimointelektových zážitkov. Tento obsažný, ba ako som už raz nesmelo naznačil, možno priam charakteristický význam predmetovosti pre psychický život by mohol vnuknúť myšlienku, že by sme sa prostredníctvom výlučného zohľadnenia poznávania mohli nechať zaviesť na scestie, ktorému sa inak možno ľahko vyhnúť tým, že predsa najprirodzenejšie je, keď sa predmetmi ako takými zaoberá veda, ktorej povinnosťou je pojednávať o tejto predmetovosti, úloha, ktorá by podľa toho, čo sme práve spomenuli, mohla zdanlivo pripadnúť iba psychológii.

Každopádne treba predovšetkým uviesť, že súčasná psychologická prax z niektorých hľadísk vychádza v ústrety takémuto pojatiu. Je to napríklad psychológia tónov, nemenej dôležitá než psychológia farieb, ktorá v nijakom prípade nepovažuje zoradenie rôznorodosti predmetov príslušnej zmyslovej oblasti a ich preskúmanie podľa ďalších zvláštností za svoju najmenej dôležitú úlohu. Veda o psychických faktoch vťahuje celkom prirodzene do svojho skúmania vlastné výkony psychiky, najmä intelektu. Bola by to čudná psychológia usudzovania, ktorá by nevenovala ani trochu pozornosti jej schopnosti za dostatočne priaznivých okolností presiahnuť tak povediac seba samu, zmocniť sa istým spôsobom skutočnosti. A ak je mimo skutočnosti ešte niečo iné, o čom je možné získať vedomosť a o čom sme schopní za pomoci určitých intelektuálnych operácií získať nejaké poznatky, tak psychológia určite nebude môcť zanedbať to, aby sa pritom zamerala aj na to mimoskutočné, na ktoré sa výkony charakterizujúce túto schopnosť viažu.

Predmety usudzovania, predpokladania a predstavovania, ako aj cítenia a túžby, nachádzajú v tomto rozsahu bránu do psychológie: ale každý si hneď všimne, že táto veda neupriamuje svoj záujem na predmety kvôli nim samým. Pre prax vnútri aj mimo vedeckej práce môže byť veru dosť často naozaj vedľajšie to, čo bol zamýšľané ako hlavný a čo je len náhodne zachytený vedľajší úspech: dejinám staroveku napríklad určite výborne poslúžilo, že interpretácia textov od filológov tak často vyžaduje znalosť "reálií". Napriek tomu sa nikto nechystá vyhlásiť dejiny staroveku za klasickú filológiu, ktorá by si inak ľahko mohla robiť nároky na najrozličnejšie disciplíny, keďže zaoberanie sa starými jazykmi sa skutočne stalo východiskom rozmanitej vedeckej práce. Podobne by mohla byť pre susedné odbory plodná aj psychológia, najmä pokiaľ patria k vedám, ktoré sú buď menej vyvinuté než psychológia, alebo sa dokonca formálneho uznania ako špeciálne vedy ešte ani nedočkali. Že sa niečo také pri teoretickom spracovaní predmetov skutočne prihodilo, presvedčivo dokazuje spomenutý príklad farieb, pri ktorých

až preskúmatie psychologickej situácie viedlo k skúmaniu predmetovej situácie, preskúmanie farebných častíc [Farbenkörper] k farebnému priestoru [Farbenraum]. Poukázaním na spomenutú jazykovedu odhaľujeme aj z iného pohľadu, ako málo sa mohla psychológia považovať za vedu o predmetoch. Aj filológia má vo významoch slov a viet celkom povinne do činenia s predmetmi a gramatika zásadne pripravovala pôdu teoretickému uchopovaniu predmetov. Preto naozaj nemožno určiť, z ktorého hľadiska by sme v tejto veci mohli psychológii prisúdiť prvenstvo: skôr práve zreteľne spoznáme, že žiadna z týchto dvoch disciplín nemôže byť hľadanou vedou o predmetoch.

Nebolo by však v poriadku, ak by potom, čo sa všetky vedy o súcne vrátane vedy o skutočnosti ako celku ukázali pre tento účel nedostatočné, napokon jedna z nich akoby odrazu prejavila schopnosť obsiahnuť predmety ako celok. Pritom možno presne uviesť, ktorý výrez z takého celku by - za najpriaznivejších okolností - mohol zamestnávať len psychológiu. Psychológia sa môže zaujímať len o také predmety, na ktoré sa zameriava nejaká psychická aktivita; stručnejšie povedané: len o také, ktoré skutočne predstavujú, čiže ktorých predstavy existujú, ktoré samé preto prinajmenšom "existujú v našich predstavách", správnejšie - pseudo-existujú. V predchádzajúcom texte preto bolo treba označiť farebné teleso, súhrn všetkých farieb, ktoré sa vo vnímaní a v predstave skutočne vyskytujú, za záležitosť psychológie. Aj v tomto prípade však chýbala presnosť, keďže tento celok môže skutočne znamenať tak málo, ako akákoľvek iná množina bodov, kontinuum, pokiaľ neprídu na pomoc napríklad procesy zmeny. Naproti tomu koncepcia farebného priestoru sa zakladá *iba* na povahe príslušných predmetov, čiže celkom nepsychologicky, ale nepochybne predmetovo-teoreticky, a na tomto príklade sa možno dá bezprostredne, bez pomoci zvláštnych úvah, vycítiť principiálna rozdielnosť stanovísk, ktoré sme zaujali v prvom a druhom prípade.

Jedna myšlienka by sa azda ešte mohla zdať vhodná na to, aby zotrela dojem úplnej odlišnosti a presvedčila aspoň o tom, či by, na rozdiel od názoru, ktorý sa obhajoval so zreteľom na farby, po dôkladnom preskúmaní predsa len nemohol existovať taký predmet, ktorý by aj ako predmet predstavy jednoznačne nepatril pred fórum psychológie. Mohli by sme sa domnievať, že nech už by sme dotyčný predmet teoreticky spracovali akoukoľvek cestou, predsa ho nakoniec musíme uchopiť, teda predovšetkým si ho dobre predstaviť: tým sa ale zaraďuje medzi tie pseudoexistujúce predmety, ktoré sa týkajú aj psychológie. Ak teda myslím na belosť, ktorá je belšia než akú kedy ľudské oko videlo alebo uvidí, tak táto belosť je napriek tomu

predstavovanou belosťou a akokoľvek utvorená teória by sa do tej miery nikdy nemohla vzťahovať na niečo nepredstavované.

Táto myšlienka pripomína kupodivu stále ešte nie celkom zabudnutý argument "idealistov", že "esse" musí byť ak už nie priamo "percipi", tak predsa každopádne "cogitari", a to preto, že nikdo nemôže myslieť nejaké "esse" bez toho - aby ho myslel. A každopádne by mohol účinok takýchto úvah byť skôr proti ich zámeru, než podľa neho. Ak je raz totiž napríklad spomenutá ultrabelosť prostredníctvom koncepcie, ktorá k tomu smeruje, pojatá do oblasti teoretického premýšľania, potom by z takto novooživenej psychickej udalosti veru *mohla* vyrásť nová práca pre psychológiu. Pravda, vôbec to nie je nevyhnutné: práve v prípade uvedeného príkladu to nemožno vôbec očakávať, pretože príbuzných koncepcií je aj tak mnoho. Ale túto možnosť si určite treba všimnúť; a ak sa raz skutočne realizuje, tak bude práve osobitne zvýraznené to, ako málo je napríklad už sama koncepcia ultrabelosti psychológiou. Teória predmetov prostredníctvom tejto koncepcie svoju úlohu do určitej miery už splnila, psychológia má vzhľadom na to svoju ešte len splniť; a bolo by teda dosť čudné, pokladať kvôli práci, ktorá má byť ešte len urobená, už vykonanú prácu za psychologickú.

§ 6. Teória predmetov ako teória predmetov poznania

Čo teda psychológia nemôže nijako vykonať, to by sme s omnoho lepšími vyhliadkami mohli hľadať tam, kde sa skúmajú také fakty, na charakteristike ktorých pripadá predmetu konštitutívny podiel. Po tom, čo už bolo povedané, nemožno veru pochybovať, že v poznávaní sú prítomné fakty tohto druhu. Poznávanie je usudzovanie, ktoré je pravdivé nie iba náhodne, ale svojou povahou, takpovediac zvnútra: súd je však pravdivý, niele vtedy, ak má nejaký existujúci alebo čo i len jestvujúci predmet, ale určite vtedy, pokiaľ zachytáva jestvujúci objektív. To, že jestvujú čierne labute, ale pertpetuum mobile nie, sú pravdivé súdy, hoci v jednom prípade ide o existujúci predmet, v druhom o neexistujúci: jestvuje tu bytie i nebytie dotyčného predmetu. Pravda je vždy viazaná na bytie týchto objektívov a tým sa čiastočne utvára. Súd by predsa nebol pravdivý, keby nebolo dotyčného objektívu. Súd by nebol pravdivý ani vtedy, keby bol utvorený inak, než ako je, a preto by sa takpovediac nezhodoval s faktmi. Zhoda tejto subjektívnej a onej objektívnej požiadavky môže byť pritom celkom náhodná: asi tak, ako keď sa z nepravdivých premís odvodí pravdivý záver.

Takáto náhodnosť alebo povrchnosť je, pravda, cudzia vzťahu medzi procesom poznávania a spoznaným: tu záleží na povahe súdu, že sa nevyhne tomu, čo má byť poznávané, a táto zvláštnosť poznávania sa pred fórom psychológie uplatňuje v tom, čo je známe ako evidencia. Ale sám evidentný súd ešte nie je faktom poznávania: podstatné je zachytenie objektu, resp. objektívu, k čomu je nevyhnutné bytie toho druhého. Z tohto hľadiska je poznávanie totožné s usudzovaním, ktoré je pravdivé možno povedať per accidens a práve preto mohlo byť už na začiatku týchto úvah poznávanie označené ako dvojitá skutočnosť. Kto sa však chce k tomuto dvojitému faktu vedecky priblížiť, ten sa potom nesmie obmedziť na jeho psychologický aspekt, skôr musí ako časť danej úlohy, vziať do úvahy aj druhú stranu, t.j. jestvujúce objektívy a do nich vložené objekty.

Tým sa vzhľadom na našu hlavnú otázku dostávame čiastočne späť ku stanovisku, ktoré sme v predošlom paragrafe opustili s odvolaním sa na to, že predmety neprislúchajú len poznávaniu, ale aj nepravdivému usudzovaniu, predstavám a úplne mimointelektuálnym psychickým činnostiam. Ak sme teraz vyslovili záver, že k náuke o predmetoch by sme najprirodzenejšie dospeli v súvislosti s vedeckým spracovaním poznávania, tak sa teraz núka otázka, či obmedzením sa na poznávanie, resp. vylúčením zvyšných psychických udalostí predsa len nebude vyradená aj časť predmetov a vzdáme sa tak všeobecnosti, ktorej sme sa predsa pri spracovávaní predmetov ako takých veru nemohli zrieknuť.

Zatiaľ je táto obava neopodstatnená. Aby sme to pochopili, treba sa predovšetkým rozpamätať na jeden charakteristický rozdiel medzi psychológiou a vedou o poznávaní. Rozumie sa samo sebou, že psychológia sa zaoberá len skutočnými psychickými udalosťami a nie tými, ktoré sú len možné. Veda o poznávaní si nebude môcť určiť podobné hranice, už aj preto, že vedenie ako také má hodnotu, takže tu niečo, čo nie je, ale mohlo by byť, priťahuje pozornosť ako deziderát o to viac. Podľa toho prichádzajú ako predmety nášho vedenia do úvahy nielen všetky pseudoexistujúce, teda skutočne posudzované či predstavované predmety, ale všetky predmety, ktoré sú čo i len možnými predmetmi nášho poznávania. Nejestvuje však žiaden predmet, ktorý by nebol aspoň možným predmetom poznania, ak zaujmeme stanovisko fikcie, ktorá je aj inak často celkom inštruktívna, že poznávacia schopnosť nie je ovplyvnená tými obmedzeniami, ktoré sú vložené do konštitúcie subjektu, a preto v skutočnosti nikdy úplne nechýbajú. Sú to napr. prahy vzrušenia, rozdielu a im podobné. Teda za predpokladu neobmedzene výkonnej inteligencie nejestvuje nič nepoznateľné a čo je poznateľné, to aj jestvuje, alebo, pretože "to jestvuje" sa prednostne vypovedá o súcne, najmä

o existujúcom. Jasnejšie by sa dalo povedať: Všetko poznateľné je dané - totiž poznávaniu. A keďže všetky predmety sú poznateľné, možno im bez výnimky, či už sú alebo nie sú, pripísať danosť ako druh najvšeobecnejšej vlastnosti.

Dôsledok pre vzťah predmetov poznania k predmetom iných psychických činností už teraz nie je netreba dôraznejšie vyvodzovať. Predmety, nech už patria k akýmkoľvek zážitkom, sú celkom nepochybne aj predmetmi poznania. Kto sa teda podujme vedecky spracovať predmety takpovediac z pozície poznávania, nemusí sa báť, že by takýmto postavením úlohy vylúčil z celku predmetov nejakú oblasť.

§ 7. Teória predmetov ako "čistá logika"

Podľa starého zvyku tam, kde je reč o vedeckom spracovaní poznávania, myslí sa najprv na logiku; a skutočne až v nedávnom období boli pred jednu z jej hlavných častí, takzvanú čistú alebo formálnu logiku, postavené úlohy, ktoré sa neomylne zhodujú s tým, čo sa musí oprávnene vyžadovať od teórie poznania ako takej. Môj principiálny súhlas s vystúpením Edmunda Husserla proti "psychologizmu" v logike som už vyjadril inokedy a na inom mieste, pretože pre isté okolnosti som sa s rozsiahlym dielom spomenutého autora mohol oboznámiť len celkom zbežne a aj to ešte veľmi neúplne. Dnes, po dôkladnom štúdiu, som, ako dúfam, zaujal spravodlivý postoj k zásluhám dotyčnej publikácie a preto môžem svoj súhlas nielen celkom potvrdiť, ale aj rozšíriť ho okrem mnohého iného aj na tieto "úlohy", a je v tom možno iba relatívne menej dôležitý rozpor, ak len tieto úlohy nechcem prideliť práve onej "čistej logike".

Na tento účel sa mi zdá určujúcou najmä okolnosť, že, ako vidím, myšlienku na logiku nemožno v záujme výkonnosti nášho intelektu bez násilia oddeliť od myšlienky na akúsi náuku o umení [Kunstlehre], že logika teda zostáva za všetkých okolností "praktickou disciplínou", pri spracovávaní ktorej možno uskutočniť nanajvýš prechod k tomu, čo som príležitostne charakterizoval ako "teoreticko-praktickú disciplínu". Teda logiku, ktorá by bola "očistená" od všetkých praktických intencií a preto by ju bolo možné označiť za "čistú logiku", by som preto radšej už vôbec nechcel nazývať logikou, skôr by som úlohy "čistej logiky" pridelil iba tej teoretickej disciplíne alebo jednej z teoretických disciplín, ku ktorým sa logika, tak ako každá iná praktická disciplína, nakoniec vracia.

Ako som vyššie opätovne pripomenul, mám taký istého názor ako pisateľ "Logických skúmaní", totiž že v tomto zmysle sa netreba vracať výlučne ku psychológii. Áno, ak beriem do úvahy hlavné pojmy, ku ktorým sa práve vo svojej polemike proti "psychologizmu" neustále vracia aby charakterizoval onú mimopsychologickú vednú oblasť, ťažko sa ubránim dojmu, akoby sa náš autor nemohol celkom oslobodiť od toho, proti čomu bojuje s práve toľkým zanietením ako právom. "Čistá logika" sa má zaoberať "pojmami", "vetami", "úsudkami" a tak podobne. Ale nie sú pojmy nakoniec predsa predstavami, hoci možno spracovanými pre teoretické účely, ale jednako práve predstavami? A ak pri "vete" odhliadneme od tak veľmi sa vnucujúceho gramatického významu tohto slova, ako to napríklad výslovne požadoval BOLZANO, budeme potom môcť ešte rovnako odhliadnuť od psychického procesu (predpoklad alebo súd) vyjadreného vetou gramatiky, alebo presnejšie, ak to urobíme, čo nám zvýši, aby sa mohol vzniesť istý nárok na meno "veta"? Predsa tu však je ešte jeden mimopsychologický význam, v ktorom sa hovorí o "vete o spore", o "Carnotovej vete", atď., pravda nikdy bez pocitu, že slovo je použité v prenesenom význame. Takýto význam úplne chýba slovu "súd" [Schluss]; ak sa totiž aj celkom prirodzene hovorí o *súde podľa modu darapti*, o *hypotetickom súde* a podobne, tak sa pod tým nemieni duševný proces alebo jeho možný výsledok o nič menej, ako sa pod *krvným obehom* mieni fyziologický proces.

Preto by sa mi pri poukázaní na "objektívne" úsudky a dôkazy v protiklade k subjektívnym javila situácia skôr zatemnená než vyjasnená, ak by som z celého tenoru "Logických skúmaní" a z mnohých čiastkových výkladov nemohol čerpať presvedčenie, že napriek rozmanitým, nateraz nevyhnutným divergenciám v detailoch sú to, čo sa hlavnej veci týka, predsa tie isté ciele, ku ktorým nášho autora dotlačili jeho matematicko-filozofické bádania, mňa rozlišovanie obsahu a predmetu a ešte viac objektu a objektívu, prameniacich v psychologických úvahách, ktoré boli sčasti skutočné, sčasti domnelé. Za takýchto okolností bude pre spoločný cieľ osožnejšie, ak miesto toho, aby som sa oddával spomenutým, možno beztak prevažne terminologickým a im podobným obavám, sa radšej ihneď pokúsim krátko vysvetliť, ako by bolo možné naraziť na nebezpečenstvo "psychologizmu", ktoré, podľa môjho názoru, aj napriek pozornosti, aká sa mu venuje, nie je celkom odstránené.

§ 8. Teória predmetov ako teória poznania

Najskôr však z vyššie vyslovených obáv z výrazu "čistá logika" vyvodíme veľmi ľahko pochopiteľný praktický dôsledok. Meno pre náuku o vedení, ktorá si nekladie žiadne praktické ciele, predstavuje teda teoretickú vedu, už dávno netreba objavovať. Ani si pre ňu nemožno želať nič prirodzenejšie ako označenie "teória poznávania", alebo kratšie, "teória poznania". Namiesto o "čistej logike" budem teda hovoriť o "teórii poznania" a dúfam, že teraz dokážem, že "psychologizmus" v teórii poznania nás opäť zavedie k náuke o predmetoch, od ktorej nás predchádzajúce poznámky mohli do istej miery vzdialiť.

"Psychologizmus" ako označenie pre prirodzený alebo aj na určitých úvahách založený sklon či pripravenosť začať riešiť problémy prevažne psychologickými prostriedkami, sám osebe nemá žiadnu hanu. Avšak v rámci určitého okruhu problémov, práve toho, s ktorým tu máme do činenia, toto slovo má odmietajúce zafarbenie: myslí sa tým práve psychologický spôsob zaobchádzania na nepravom mieste. Keďže poznanie je zážitok, psychologický spôsob uvažovania iste netreba z teórie poznania celkom vykázať; bude sa zaoberať aj pojmami, vetami (súdmi, resp. predpokladmi), úsudkami a im podobnými, a to psychologicky. Ale oproti poznávaniu stojí poznané; poznávanie, ako už bolo opakovane spomenuté, je dvojitým faktom. Ten, kto opomenie druhú stranu tohto faktu, pestuje teóriu poznania tak, akoby poznávanie malo iba psychickú stránku, alebo ten, kto chce túto druhú stranu vtesnať pod hľadisko psychickej udalosti, tomu bude možné psychologizmus vytknúť.

A vieme si čiastočne objasniť, na čom sa vlastne zakladá nebezpečenstvo upadnutia do takéhoto psychologizmu, nebezpečenstvo, ktorému by sa nikto, kto sa zaoberal otázkami teórie poznania, nevyhol? Oná dvojstranosť poznávania je dostatočne nápadná na to, aby, ak by bolo treba poznávať iba to, čo existuje, ju nikto nemohol prehliadnuť. Ale už celá matematika, nápadne najmä geometria, pojednáva, ako sme videli, o neskutočne; a tak opäť spomenutý predsudok v prospech skutočnosti vedie už tu ku zdanlivo celkom jasnej a predsa vo svojom základe tak čudesnej dileme, ktorú si, pravda, nie je ľahké explicitne uvedomiť, ktorá sa však dá sformulovať asi takto: buď to, k čomu sa poznávanie obracia, skutočne existuje, alebo to existuje iba "v mojej predstave", stručnejšie: "pseudoexistuje". Asi nič nedosvedčuje prirodzenosť tejto disjunkcie výrečnejšie ako slovo "ideálny", ktoré pre moderný jazykový cit bez ohľadu na celé dejiny znamená toľko, čo "myslený" alebo "len predstavovaný" a preto zdanlivo celkom samočinne musí

pripadnúť všetkým tým predmetom, ktoré neexistujú alebo dokonca ani nemôžu existovať. Čo neexistuje mimo nás, musí, myslíme si celkom prirodzene, existovať aspoň v nás: dostalo sa to pred fórum psychológie a nakoniec sa môžeme ešte zaoberať myšlienkou, či sa nedá aj k poznávaniu existujúceho a spolu s týmto poznávaním aj k samej skutočnosti pristupovať "psychologicky".

A možno sa teraz dá onen predsudok v prospech skutočnosti sledovať ešte o krok späť, tým, že sa odhalí pravda, z ktorej mohol pramenit'. Iste by bolo mylné domnievať sa, že každé poznávanie by sa muselo týkať existencie alebo niečoho existujúceho: nie je však správne, že nakoniec má každé poznávanie predsa do činenia so súcnom? Súcno, "fakt", bez ktorého by žiadne poznávanie nemohlo byť poznávaním, je objektívom, uchopeným prostredníctvom dotyčného aktu poznávania, ktorému pripadá nejaké bytie, presnejšie trvácnosť, či už je pozitívne alebo negatívne, bytie alebo spôsob bytia. Bolo by príliš odvážne predpokladať, že táto fakticita objektívu poznávania, prisúdená každému poznávaniu, bola prenesená na objekt, ktorý si teória beztak takmer ako jediný všímala, aby sa potom tichou podporou skutočnosti zveličilo všetko to, čo stojí proti poznávaniu?

Táto otázka tu môže ostať nezodpovedaná: našou úlohou nie je psychológia psychologizmu. Nemožno však pochybovať, že psychologizmus v teórii poznania pochádza všade zo zanedbania alebo nedocenenia predmetovej strany faktu poznania, berúc slovo "predmet" v onom najširšom zmysle, v ktorom do seba zahŕňa aj objektív. Ten, kto neuchopil význam a zvláštnosť objektívu, kto následkom toho hľadá na objekte bytie, patriace ku každému poznávaniu, teda nedostatočne doceňuje eventualitu nebytia a spôsobu bytia a už vôbec nepovažuje za nevyhnutné, aby vo všetkom súcne našiel skutočné, ten sa dopúšťa psychologizmu. A ten, kto sa tomu chce vyhnúť, nepotrebuje sa síce pustiť do úlohy, starostlivo udržiavať odstup medzi teóriou poznania a každou psychológiou: psychológia poznávania bude predsa vždy musieť vytvárať integrujúcu časť teórie poznania; iba sa bude musieť mať na pozore pred tým, aby sa v teórii poznania nechápalo ako psychológia to, čo práve je a musí zostať - a to je teória predmetov.

Ak sa nám teda teória predmetov poznania, alebo kratšie teória predmetov, predstavuje ako integrujúca súčasť teórie poznania, mohla by sa tým zodpovedať aj východisková otázku týchto výkladov. Mohli by sme potom povedať, že skutočným miestom pre skúmanie predmetov ako takých je teória poznania. A toto je naozaj výsledok, pri ktorom by sme sa mohli bez väčších škôd pre teóriu predmetov určite zastaviť. Teória poznania je o to určitejšia, o čo zreteľnejšie si uvedomuje svoje úlohy, byť a zostať jednou

fundamentálnou časťou náukou o poznávanom, o "danom" vo vyššie spomenutom zmysle slova, čiže o predmetoch v ich úplnosti, a teoreticko-poznávacie záujmy určite dostatočne často najprirodzenejším spôsobom pripravia cestu teoreticko-predmetovým. Predsa však bude treba, ak to správne vidím, ísť o krok ďalej, ak sa má skutočne vyhovieť nárokom, ktoré je teória predmetov vďaka svojej osobitosti, oprávnená uplatniť.

§ 9. Teória predmetov ako samostatná veda

Na túto pozíciu vlastne poukazuje už iná veda, ktorej sme práve zo strany teórie predmetov museli pripísať fundamentálny podiel na teórii poznania: psychológia. Nemôže existovať nijaká teória poznania, ktorá by sa nezaoberala aktom poznávania a nebola do istej miery aj psychológiou poznania, čo hodnotíme ako niečo samozrejmé. Ale nikto by preto postavenie psychológie v systéme vied nepokladal za dostatočne charakterizované jej významom pre teóriu poznania, nikto nebude chcieť v psychológii vidieť nič iné ako kúsok teórie poznania. Budeme sa môcť pri teórii predmetov uspokojiť s úplne analogickým označením? Je azda pre záujem o predmety podstatné, aby takpovediac prešiel záujmom o poznávanie?

Že tomu tak nie je, s tým má dostatočné bezprostredné skúsenosti každý, kto sa dostal trochu bližšie k teoreticko-predmetovým problémom. Menej priamu, ale nemenej výraznú informáciu poskytuje úvaha, do akej miery je asi možné využiť všetky teoreticko-predmetové detaily, ku ktorým už príslušné bádanie viedlo a v ešte výdatnejšej miere bude viesť v budúcnosti. Ako sme videli už vyššie, môžeme naplno oceniť základný význam určitých výsledkov teórie predmetov, napríklad vo veciach psychologizmu v teórii poznania a aj inde a súčasne uviesť, že teória predmetov vytyčuje úlohy, ku ktorých riešeniu sa predbežne pristupuje iba pre záujem, ktorý im pripadá pre ne samotné.

Obzvlášť výrazné je to za predpokladu, možno ešte veľmi nejasného, pri ktorom sa však v podstate neobávam, že by som sa dopustil omylu. Už som poukázal na skutočnosť, že v systéme vied sa nikdy nenašlo naozaj prirodzené miesto pre matematiku. Ak sa nemýlim, bolo to najmä preto, že teória predmetov ešte nebola utvorená; matematika je však v podstate súčasťou teórie predmetov. Hovorím "v podstate" a chcem tým vyslovene nechať otvorenú eventualitu akejsi samostatnej diferenciácie matematických záujmov, čo som mal na mysli aj pod práve spomenutými nejasnosťami. Odhliadnuc od toho sa mi zdá celkom zjavné, že matematike v jej oblasti

zaistili vnútorné a vonkajšie momenty náskok v poskytovaní toho, čo si pre celú oblasť predmetov musí dať za úlohu teória predmetov, alebo aspoň to mať na zreteli ako nedosiahnuteľný ideál. Ak je to však tak, potom je celkom zjavné, ako málo sú teoreticko-predmetové záujmy ešte teoreticko poznávacími, akonáhle sa čiastočne prispôsobujú niečomu špeciálnejšiemu.

Z toho, čo som tu uviedol usudzujem, že teória predmetov má nárok na postavenie disciplíny, ktorá je samostatná aj vo vzťahu k teórii poznania a tým na postavenie samostatnej vedy vôbec. Keďže tento nárok nemožno vyzdvihnúť ako niečo hotové, ale naopak ako niečo, čo sa ešte ani celkom nezačalo, pre uznanie nároku, o ktorom hovoríme, sa v rýchlom vývoji jednej časti tohto zatiaľ viac podporovaného ako výsledky vykazujúceho celku skrýva prekážka, ktorú vôbec nemožno podceňovať. Matematik by ľahko mohol pocítiť ako nie celkom bezvýznamnú bezočivosť, keby mal uviesť, že je "vlastne" teoretik predmetov. Ale aj od fyzika či chemika nebude nikdo požadovať, aby sa považoval za metafyzika, jednak preto, lebo by nebolo možné charakterizovať alebo aj pomenovať vedu, ktorá už existuje, podľa takej, o ktorú sa ešte len usilujeme, ale taktiež preto, lebo veda, ktorá je pomerne všeobecná, si môže, ba musí klásť také ciele, ktoré sú relatívne špeciálnej vede cudzie. Tento druhý dôvod sa vo vzťahu medzi matematikou a teóriou predmetov čiastočne zahmlieva tým, že v oblasti teórie predmetov matematika reprezentuje nie jednu, ale, aspoň zatiaľ, jedinú známu a uznanú špeciálnu vedu. Tým je teória predmetov postavená pred dvojitú, vo svojich častiach možno ozaj rôznorodú úlohu - na jednej strane úlohu vedy, ktorá je najvšeobecnejšou resp. najobsiahlejšou, na druhej strane úlohu zaujať miesto tých špeciálnych vied, ktorým sa ešte nevenovala osobitná pozornosť. Pre nevyhnutnosť zostúpiť v prípade potreby aj do relatívne špeciálnejších oblastí, ktorá tu je obsiahnutá, sa opäť zatemní aj charakter všeobecnej vedy, a subsumovanie matematiky do oblasti teórie predmetov môže potom ľahko budiť zdanie, že ohrozuje osobitosť a svojprávnosť matematiky.

Ale formality a náhody tohto druhu sa nesmú postaviť do cesty pohľadu do vnútornej súvislosti, pokiaľ sa taká vyskytne. Asi najlepšie vystihneme nie vždy jednoduchú situáciu tak, že povieme: matematika určite nie je teóriou predmetov, ale tak ako predtým vedou pre seba; ale jej predmety ležia v dosahu toho, čo má vo svojej totalite spracovávať teória predmetov, ktorá je zo svojho aspektu tiež svojprávna.

(pokračovanie)

Z nemčiny preložil *Peter Stach*

POZNÁMKY

[1] Alexius Meinong Ritter von Handschuchsheim ((17.7.1853 Lemberg - (27.11.1920 Graz). Stať "O teórii predmetov" vyšla po prvýkrát v zbierke Untersuchungen zur Gegenstandstheorie und Psychologie, ktoré vydal Meinong v Lipsku v roku 1904. (pozn.- P.S.)

[2] Über Annahmen. Leipzig 1902, str. 256 a nasl.

[3] Por. moje Psychologisch-ethischen Untersuchungen zur Werttheorie. Graz 1884, str. 34f, tiež HOEFLER, Psychologie str. 389.

[4] O zmysle, v ktorom, ako sa domnievam, musím používať výraz "ideálny", ktorý je žiaľ z hľadiska používania jazyka viacznačný, pozri moje úvahy Über Gegenstände höherer Ordnung usw., Zeitschrift für Psychologie, zv. XXI, str. 198.

[5] Über Annahmen, kap. VII.

[6] Por. K. ZINDDLER, Beiträge zur Theorie der mathematischen Erkenntnis, Sitzungsberichte der kaistr. Akademie der Wissenschaften in Wien, philostr. hist. Kl. Bd. CXVIII, 1889, str. 33, tiež 53 a nasl.

[7] Über Annahmen, str. 142 a nasl.

[8] Po prvýkrát vyslovené E. MALLYM v jeho pojednaní, ktoré bolo roku 1903 vyznamenané Wartingerovou cenou a ktorého úplne prepracovaná verzia je k dispozícii v čísle III. týchto Skúmaní. Por. tamtiež kap. I, § 3.

[9] Über Annahmen, str. 98 a nasl.

[10] Por. Über Gegenständed höherer Ordnung usw, str. 186 a nasl.

[11] Über Annahmen, kap. VII.

[12] Über Annahmen, str. 95.

[13] Tamže, str. 105 a nasl.

[14] Por. bližšie v mojich Bemerkungen über den Farbenkörper und das Mischungsgesetz, Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane, Bd. XXXIII, str. 3a nasl.

[15] Por. tamže. str. 11 a nasl.

[16] Por. Über Annahmen, str. 271 a nasl.

[17] Über Gegenstände höherer Ordnung usw., tamže. str. 186 a nasl.

[18] Por. E. MALLY v treťom z týchto skúmaní, kap. I § 15, kap. III § 20, kap. IV § 25.

[19] Por. E. HUSSERL, Logické skúmania, 2 zväzky. Leipzig a Halle 1900 a 1901. "Čistá" a "formálna" logika je výslovne identifikovaná napr. vo zv. I, str. 252.

[20] Najmä zv. I, str. 243 a nasl., tiež zv. II, str. 92 a nasl.

[21] Über Annahmen, str. 196

[22] Bližšie som sa pokúsil uviesť v mojom spise Über philosophische Wissenschaft und ihre Propädeutik, Wien 1885, por. najmä str. 96 a nasl.

[23] Tamže. str. 98

[24] Pri ekvivalentnom termíne "formálna logika" si okrem toho spomínam aj na všetko, čo sa tak dlho takmer výlučne vyučovalo pod týmto menom a proti čomu sa právom bojovalo, a tak sa dosť prekonalo. Mala by byť základom len individuová vlastnosť? Neuplatňuje sa možno aj nepatrný sklon výrazu "forma" ponúknuť aspoň do istej miery jasný obraz pre to, o čom má vypovedať?

[25] Ide pritom prirodzene o objektívy, por. Über Annahmen, str. 197 poznámka.

[26] Kurzívou tu nahrádzam použitie určitého člena. (Poznámka - P.S.)

[27] Logické skúmania zv. II, str. 26 tiež 94, 101

[28] Por. tamže. Predhovor ku zv. I, str. V.

[29] Über Gegenstände höherer Ordnung usw., str. 185 a nasl.

[30] Über Annahmen, str. 150 a nasl.

[31] Za to sa mi čo najúzkostlivejšie zaručuje zachovaná objektivita ÜBERWEG-HEINZOVSKÉHO uvedenia faktov, ktoré zaraďuje moju vlastnú vedeckú aktivitu pod spoločný

názov "psychologizmus" (Grundriß der Geschichte der Philosophie, 9. vydanie, 4. časť, str. 312 a nasl.). V akom zmysle smiem ja sám podľa vlastného názoru súhlasiť s touto charakteristikou. pozri Über Annahmen, str. 196.

[32] Súhlasne najnovšie A. HÖFFLER: Zur gegenwärtigen Naturphilosophie v zošite 2 tohto diela

[33] Por. ako začiatok príslušných konštatovaní E. MALLY v č. III. týchto Skúmaní, Úvod § 2, kap. VII, §40 a nasl.

Slovenská profesionálna filozofia začala písať stránky svojej histórie pomerne nedávno, až po založení bratislavskej Univerzity J. A. Komenského (1919). Avšak napriek svojmu krátkemu trvaniu zaznamenala do svojich análov zaujímavú polemiku, ktorá jasne poukázala na existenciu slovenskej filozofickej komunity rozvíjajúcej filozofiu v intenciách súdobého európskeho filozofického myšlienkového prúdenia.

Na vtedajšej nepochybne pozoruhodnej úrovni hlavných reprezentantov slovenskej profesionálnej filozofie sa odzrkadľuje pozitívny vplyv rozhľadených (zväčša českých) učiteľov pôsobiacich na univerzite, ale i dvere otvorené dokorán vplyvom duchovného diania v Európe, ba na celom svete. Rodiaca sa profesionálna filozofia Slovenska bola práve taká mnohotvárna, aké mnohotvárne boli podnety vplývajúce na ňu. Rozvoj vied ponúkal vtedajším filozofom množstvá tém na teoretickú reflexiu, a filozofi po nich vďačne siahali. Vzhľadom na ich rôznorodú ideovú orientáciu sa časom celkom prirodzene vyskytli momenty, kedy bojovne naladení filozofi použili ostrie svojich pier a myšlienok na obhajobu práve svojich názorov a očakávali, že náprotivná stránka, ak má poruke argumenty, bude relevantne odpovedať.

Hlavnými protagonistami veľmi zaujímavého sporu sa stali reprezentanti intuitívneho realizmu a kritického realizmu. Bojiskom sa stala noetická problematika v celej svojej šírke. Podnet k zmienenej polemike poskytla práca Igora Hrušovského **Invencia a vývoj** *(Bratislava, 1935) z polovice tridsiatych rokov. I. Hrušovský stál na pozíciách blízkych novopozitivizmu a B. Russellovi, nečudo teda, že vzbudil živú odozvu v tábore obhajcov intuitívneho realizmu, zastúpenom Nikolajom O. Losským a jeho asistentom Jozefom Dieškom.*

J. Dieška napísal polemický traktát **Kritický či intuitívny realizmus** *(Bratislava, 1944) a o niečo neskôr N. O. Losskij vo svojej odpovedi* **Kritika noetiky R. Carnapa z hľadiska ideálu poznania** *(FZ MS, 1944) zaútočil na ideový zdroj*

teórie I. Hrušovského. Vtedy nastal čas intenzívneho brúsenia pier. Hrušovský nezaváhal s **Kritikou intuitívneho realizmu** *(Trnava, 1945), no vzápätí si mohol prečítať Losského* **Odpoveď Dr. I. Hrušovskému na jeho kritiku intuitívneho realizmu** *(Trnava, 1945). V ďalšom kroku I. Hrušovský podrobil dôkladnej kritike Losského teóriu pravdy (Philosophica Slovaca I., 1946), čo neostalo bez odozvy v tábore odporcov. Napodiv, Dieška v* **Problémoch noetického realizmu v Leninovom diele Materializmus a empiriokriticizmus** *(Martin, 1946) zaútočil na Hrušovského cez Lenina, čo Hrušovský okamžite využil v bodnutí s názvom* **Dieška o Leninovi** *(Ph. Sl. I., 1946).*

Rok 1946 se ešte stále niesol v znamení tohto noetického sporu, do ktorého sa krátkymi recenziami zapojil aj Stanislav Felber. Žiaľ, rok 1948 učinil koniec podobným plodným ideovým sporom na scéne slovenskej filozofie. Úspešne sa rozvíjajúce duchovné prúdenie založené na diferencovaných ideových východiskách a postojoch vychádzajúcich z aktuálneho diania vo svete filozofie bolo nadlho zmrazené.

Na posúdenie vtedajšieho spôsobu filozofovania, a hádam aj ako podnet pre vašu vlastnú prácu, vám predkladáme časť spomenutej polemiky. Vzhľadom na jej rozsiahlosť a zaujímavosť budú vybraté state uverejnené v dvoch číslach nášho časopisu. Text sme podrobili iba najnevyhnutnejším pravopisným a lexikálnym úpravám.

Jana BALÁŽOVÁ